

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle 12.3.2024

Ari Veikko Puska

Kiitän kutsusta tulla kuultavaksi ja antaa lausunto käsiteltävänä olevaan saamelaiskäräjälain muutoshankkeeseen.

taustaa

Lakimuutos on minulle, suvuilleni ja yhteisölleni merkityksellinen, sillä saamelaisten oikeuksien toteutuminen on ratkaisevassa asemassa kulttuurillemme, elämäntavallemme sekä tulevaisuudellemme. Saamelaisten itsemääräämisoikeuden ja aseman alkuperäiskansana parantaminen on aina toivottavaa kehityskulkua, mutta nyt käsillä olevassa lakimuutoksessa olemme jäämässä väliinputoajan asemaan, jossa oikeutta omaan ja ryhmiemme identiteettiin ollaan uhraamassa muiden tarkoituksien edessä.

Kokemusasiantuntijuuteni keskittyy Keminkylän ja Sompion siidojen alueelle, joka sijaitsee itä-Lapissa välittömästi nykyisen lain rajaaman saamelaisten kotiseutualueen eteläpuolella. Alueella meitä on muutamia kymmeniä-muutamia satoja henkilöitä, jotka identifioivat itsensä ja toisensa saamelaisiksi tai samaa tarkoittaen lappalaisiksi, joiden sukujen yhteys maahan ja alueeseen on pysynyt jo ajoista ennen suomalaisasutuksen tänne saapumista, jotka ovat säilyttäneet perinteiset elämäntapansa sekä elinkeinonsa ja jotka harjoittavat arjessaan vahvaa elävää saamelaiskulttuuria.

Nähdäkseni se, ettei asemaamme osana alkuperäiskansaa ole tunnustettu laajasti, liittyy suurelta osin eri siidojen tai laajempien yhteisöjen ja alueiden väliseen vuorovaikutukseen. Saamelaisissa yhteisöissä vallitsee yleisesti ryhmäidentiteetti, mikä tarkoittaa sitä, että saamelaisen yhteisön jäsenet tunnistavat toisensa osaksi yhteisöä. Vuonna 1973 perustetun saamelaisvaltuuskunnan saamelaismääritelmän perustana olleen 1960-luvulla suoritettujen kielitutkimuksen alueellinen rajausta loivat uudenlaisen yhteisön, nykyisten saamelaiskäräjien äänioikeutetut, rajatulta kotiseutualueelta pohjautuvat saamelaiset. Tämä yhteisön käsittämät saamelaisryhmät ovat olleet keskenään tiiviissä vuorovaikutuksessa paitsi luontaisen kanssakäymisen, myös saamelaisvaltuuskunnan ja saamelaiskäräjien toiminnan myötä, ja niillä on siten hyvät edellytykset tuntee ja tunnistaa toisensa ja niihin kuuluvia henkilöitä. Tämän yhteisön mandaattia käyttävällä saamelaiskäräjällä ei kuitenkaan ole

kompetenssia tunnistaa vaikutuspiirinsä ja kanssakäymisensä ulkopuolelle jäävien yhteisöjen jäsenien saamelaisuutta. Näin ollen **saamelaiskäräjillä tai sen asettamalla toimielimellä ei ole tosiasiallista mahdollisuutta lausua pätevästi saamelaisten kotiseutualueen määrittämisen yhteydessä sen ulkopuolelle jääneiden yhteisöjen saamelaisuudesta.**

3 §:n määritelmästä

Erityistä Huomiota esityksessä vaatii 3§, niin kutsuttu saamelaismääritelmä. Pykälässä säädetään siitä, kenellä on oikeus tulla merkityksi saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Sekä nykyisen lain puitteissa että esityksen mukaisessa määritelmässä ehdot ovat objektiivisia, eivätkä pysty täysin todistamaan kenenkään saamelaisuutta. Ongelma koskee yhtä lailla niin polveutumis- kuin kielikriteeriäkin.

Julkisessa keskustelussa on viime aikoina esitetty kielikriteerin hyväksi, että saamelaiset tunnistavat toisensa kielen kautta. Tämä pitää osin paikkansa, mutta nykytilanteessa alle 20% saamelaisista puhuessa äidinkielenään saamea, tunnistaminen tapahtuu yleensä muulla tavoin. Pääasiassa saamelaisuus tunnistetaan sukujen, tapakulttuurin ja yhteisön kautta.

Ainoastaan **kielikriteerin säilyttäminen objektiivisena perusteena vaaliluetteloon merkitsemiselle on myös sikäli ongelmallista, että näytön esittäminen edesmenneiden iso- tai isoisovanhempien ensiksi opitusta kielestä on paikoin mahdotonta.** Kieli on voitu osoittaa vuoden 1960-luvulla suoritettun haastattelututkimuksen perusteella, mutta tämän suppeahkon, nykyiselle saamelaisten kotiseutualueelle rajautuneen tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden henkilöiden osalta oikeuskäytäntö ei osoita menestyksekkäitä tapoja osoittaa ensiksi opittua kieltä.

Voimassa olevan saamelaiskäräjälain 3 § 2 kohtaa eli ns. lappalaispykälää on usein vaadittu poistettavaksi sillä perusteella, että sen on katsottu mahdollistavan etnisten suomalaisten pääsyn saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Sama **kriteeri on kuitenkin monen etnisen saamelaisen kohdalla nykyisistä objektiivisista kriteereistä ainoa, jolla kielinäytön mahdottomuuden tai alueen kohtaaman assimilaation johdosta varhaisemman kielenmenetyksen vuoksi voidaan osoittaa saamelainen alkuperä.** Rekisterimerkinnän todistusarvoa voidaan verrata esityksen mukaiseen kriteeriin siitä, että saamelaisuus voitaisiin osoittaa yhden kahdeksasta isoisovanhemmasta ensiksi opitun kielen perusteella, mikä ei niin ikään ole tae hakijan etnisyydestä. Korostettakoon edelleen kokonaisharkinnan merkitystä ja saamelaisten kykyä itse tunnistaa yhteisöjensä jäsenet.

Nykyisessä alkuperäiskansaoikeudessa on painotettu ryhmäidentifikaatiota ja kansan itsemääräämisoikeutta. Näiden valossa painoarvoa tulisi antaa ennen kaikkea henkilön itseidentifikaatiolle sekä kansan omille tavoilleen tunnistaa toisensa. Tältä osin voidaankin todeta, että sekä 1 kohdan kieli- että 2 kohdan ns. lappalaiskriteerin antavan lähinnä lähtökohdan sille, että henkilöä voidaan pitää saamelaisena. Rekisterimerkintää, oli sitten kyse esivanhemman merkitsemisestä veronkantokirjaan tai esivanhemman vastauksesta kielitutkimukseen vuonna 1962, ei pidetä saamelaisten keskuudessa yleisesti tapana tunnistaa toinen yhteisön jäsen. Edellä mainitut kriteerit ovat tällä hetkellä parhaiten suuntaa antavat osoitukset saamelaisuudesta, mutta **painoarvoa vaaliluetteloön hyväksymisessä tulisikin antaa ryhmä- ja itseidentifikaatiolle. Ryhmäidentifikaation toteutumiselle puolestaan edellytyksenä on, että identifikaation lähteenä on yhteisö, jolla on kompetenssi tunnistaa jäsenensä. Viime kädessä kelpoisuutta tulla merkityksi vaaliluetteloön tulee kyetä tarkastelemaan riippumattomassa ja puolueettomassa elimessä.**

Jo nykyisen saamelaiskäräjälain 3 §:n muodossa moni saamelainen jää vaille äänioikeutta. Määritelmän kaventaminen täysin kieliperusteiseksi laajentaisi tätä joukkoa entisestään, painottuen historiallisista syistä alueellisesti epätasapuolisesti.

Lain 9 § on oleellisesti yhteydessä saamelaisten oikeuteen ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Esitetyssä muodossaan ja rajattuna nykyiseen saamelaisten kotiseutualueeseen, ei se kuitenkaan tarjoa suojaa edellä mainitulle oikeudelle kaikkien saamelaisryhmien osalta. Lakiesityksen hengellä osoitetaan, että jatkossa olisi saamelaisia ja tämän lisäksi saamelaisia, joilla on oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Ensiksi mainitut käsittäisivät siis saamelaiset, jotka eivät voi tulla merkityksi vaaliluetteloön, sekä kaikki saamelaiset, jotka asuvat sukujensa perinteisesti asuttamilla alueilla mutta nykyisen saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Tämä ongelma konkretisoituu erityisesti välittömästi saamelaisten kotiseutualueen eteläpuolisella alueella, jossa perinteiset elinkeinot ja niiden ylläpitämä saamelaiskulttuuri ovat usein uhattuna muun maankäytön vuoksi. **Lainsäädännöllä tulisi suojata kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeuksien mukainenkin kaikkien saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan perinteisillä alueillaan.** Viime kädessä siidalla tai sellaiseen asemaltaan rinnastettavissa olevalla saamelaisten yhteisöllä tulisi olla oikeus vaikuttaa itseään ja oikeuksiaan koskevissa kysymyksissä.

Jätettäessä kokonaisia saamelaisryhmiä vaaliluettelon ulkopuolelle, uhkana on myös, ettei saamelaiskäräjillä ole resursseja tai edes halua edistää saamelaiskulttuurin asemaa nykyisin määritellyn saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Mikäli vaaliluettelon ulkopuolelle jätettävien etnisten saamelaisten asemaa perustellaan sillä, että henkilön tai yhteisön saamelaisuuteen ei vaikuta mahdollisuus kuulua vaaliluetteloon, voidaan koko lain tarkoitus kyseenalaistaa.

Lainsäädäntöhankkeen kiistanalaisuuteen voi vaikuttaa 3 §:n 2 kohdan poistamisen sekä 9 §:n määräysalan osalta toisaalta saamelaisyhteisön sisällä pelko määräysvallan jakaantumisesta yhä useammalle, toisaalta osin suomalaisväestön pelko saamelaisten vaikutusmahdollisuuksien alueellisesta laajenemisesta, mikäli kaikkien saamelaisten itsemääräämisoikeutta pyritäisiin toteuttamaan. Asiassa olisi kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että vaaliluettelon ulkopuolellekin jäävien saamelaisten osalta kyse on oikeudesta omaan identiteettiin, kulttuuriin ja tulevaisuuteen.